

Sandra Lucić Vujičić
Marta Budicin Munišević

Hrvatski restauratorski zavod

Sandra Lucić Vujičić
Odjel za tekstil, papir i kožu
svujcic@hrz.hr

Marta Budicin Munišević
Odjel za konzervatorsku
dokumentaciju pokretne baštine
mbudicin@hrz.hr

Izvorni znanstveni rad / Original
scientific paper
Primljen / Received: 9. 5. 2024.

UDK: 745.52.025.3/.4:[27-526(497.5
Kistanje)]"16"
DOI: [https://doi.org/10.17018/
portal.2024.8](https://doi.org/10.17018/portal.2024.8)

Tehnika vezenja *a riporto* na oltarnoj zavjesi iz manastira Krka

SAŽETAK: Tema je ovoga rada objavljivanje rezultata istraživanja provedenih na oltarnoj zavjesi iz prvog desetljeća 17. stoljeća iz manastira Krka u Kistanju u vlasništvu Eparhije dalmatinske kojima je utvrđeno postojanje specifične, i u dosadašnjoj literaturi rijetko obrađivane, tehnike vezenja tzv. *a riporto* ili *per riporto*. U članku će također biti riječi o različitim nazivima navedene tehnike te će se predstaviti konzervatorsko-restauratorski radovi izvedeni na predmetu tijekom 2020. i 2021. godine na Odjelu za tekstil, papir i kožu Hrvatskog restauratorskog zavoda u Zagrebu.

KLJUČNE RIJEČI: oltarna zavjesa, katapetazma, vez *a riporto*, slikanje iglom, Eparhija dalmatinska, manastir Krka, Kistanje, konzerviranje i restauriranje tekstila

U okviru redovite djelatnosti Odjela za tekstil, papir i kožu tijekom 2020. i 2021. godine izvedeni su cjeloviti konzervatorsko-restauratorski radovi na oltarnoj zavjesi iz manastira Krka u Kistanju u vlasništvu Eparhije dalmatinske, datiranoj od kraja 16. do 19. stoljeća.¹ (sl. 1) Nije poznato u kojem je dijelu manastira zavjesa bila pohranjena, a nakon cjelovitih konzervatorsko-restauratorskih radova, prema uputi sadašnjeg episkopa Nikodima, prenesena je u sjedište Eparhije dalmatinske u Šibeniku i pohranjena u prostoru vladičanske kuće. Vje-

rojatno će biti izložena u budućem eparhijskom muzeju jer je riječ o jednom od vrijednijih predmeta eparhijske zbirke tekstila koji je, ujedno, važan i za baštinu Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj.

Izvorne tkanine od kojih je zavjesa izrađena, talijanske su provenijencije, a zavjesa je ukrašena specifičnim vezom u tehnici *a riporto* ili *per riporto* te, dodatno, mjedenim trakama i svilenim resama. Zavjesa je dosad bila datirana u 1800. godinu, kada je na njoj izvedena posljednja značajna povijesna intervencija, tijekom koje su joj rubno aplicirani fragmenti talijanske provenijencije iz 16. stoljeća i francuske provenijencije iz 18. stoljeća, a zavjesa je poprimila zatečeni izgled.

¹ Vidi: HRZ, LUCIĆ VUJIČIĆ, 2022.

1. Kistanje, manastir Krka, oltarna zavjesa, prednja strana, stanje prije radova (arhiva HRZ-a, snimka: J. Kliska, 2020.)
Kistanje, Krka monastery, sanctuary curtain, front, condition before conservation (HRZ Archive, J. Kliska, 2020)

Raznolikost dekora i tehnika izrade oltarne zavjese

Oltarna zavjesa rijedak je primjer očuvane svilene zavjese, tzv. katapetazme (grč. καταπέτασμα), koja služi za prekrivanje carskih ili svetih dveri, odnosno srednjih vrata ikonostasa koji dijeli svetište od prostora za puk. Kroz carske dveri, koje se uobičajeno oslikavaju prikazima Blagovijesti presvete Bogorodice, četvorice evanđelista te arkandela Gabrijela, u pravoslavnim crkvama svećenici prenose posvećene hostije. Od laika je samo car smio proći kroz ta vrata, stoga su i nazvane „carskim“. Otvaranje carskih dveri simbolizira otvaranje ulaza u nebesko carstvo te ima duboko simboličko značenje: vjernicima se otkrivaju tajne spasenja, Kristova prisutnost u crkvi i

znak njegova blagoslova okupljenima. Katapetazme su oduvijek bile izrađivane od kvalitetnih tkanina te ukrašavane svetačkim prizorima ili dekorativnim elementima izvedenim zlatovezom i vezom raznobojnim svilenim nitima. Razvile su se od oltarne zavjese u kasnobizantinskim crkvama, koja je uobičajeno bila dijelom ikonostasa, a svoje podrijetlo imaju u niskoj pregradi na istom mjestu u ranokršćanskim crkvama.²

Oltarna je zavjesa oblika okomito usmjerenog pravokutnika, uobičajenog za pokrivala središnjih vrata na ikonostasu, a dimenzije joj iznose 102 x 212 cm. Spomenuti vez *a riporto* smješten je u dvama središnjim stupcima zavjese te korišten za izradu dviju vrlo sličnih kompozicija. Temeljnu mu podlogu čine dvije vrste petrolej plavog lanenog platna na koje su aplicirani fragmenti lamiranog žutog svilenog tafta i tamnocrvenog svilenog baršuna, koji alterniraju unutar jedne jedinice raporta tako da naizmjenice oblikuju pozadinu i motiviku, što dinamizira kompoziciju. Spomenuti ritam izmjene osobito je vidljiv na lišću i cvjetnim čaškama pa se tako npr. listovi izrađeni od baršuna po okomici izmjenjuju s listovima od žutog tafta. Spojeve tafta i baršuna u podlozi skrivaju i učvršćuju uske trakice bijelog lamiranog svilenog tafta. Na to su prišivene aplikacije od bijelog lamiranog svilenog tafta ojačane papirom te zarubljene pozlaćenim plavim ili zelenim svilenim uzicama. Na tkaninama i aplikacijama vez je izrađen raznobojnim svilenim nitima razdjelnim bodom u jednostavnijoj varijanti tehnike „slikanje iglom“. ³ Završno su žile listova naglašene prišivanjem debljih pozlaćenih uzica. Uz spomenuto, zavjesu krasi mjedena čipkasta traka širine 3 cm koja je prišivena po sredini prednje strane, gdje oblikuje križ, te na bočnim stranama. Također, na bočnim stranama i u podnožju križa prišivena je druga mjedena traka širine 2,2 cm. Uz okomite rubove zavjese našivene su kraće žute svilene rese širine 2,5 cm, na vrhu žutozelene svilene rese širine 8,5 cm te na dnu žutozelene svilene rese širine 10,5 cm. Podstava oltarne zavjese izrađena je od ružičastog lanenog platna. Gornji rub zavjese prekriva i ojačava bijelo-zelena svilena traka širine 3,6 cm. Zavjesa ima osam od nekadašnjih devet prstenova za vješanje izrađenih od danas hrđavog metala, koji su prišiveni na podstavnu tkaninu pomoću bijele platnene trake i prugaste *pékin* trake. U donjim kutovima zavjese zatečeni su vezeni natpisi *ΑΠΟΣΤΟΛΙ 1800* (APOSTOLI 1800) i *ΚΑΡΑΝΙ 1800* (KARANI 1800) koji svjedoče o posljednjoj obnovi. Tada su, vjerojatno, uz okomite rubove zavjese postavljeni fragmenti dviju vrsta tkanina širine

2 MIRKOVIĆ, 1982, 105–106; <https://www.enciklopedija.hr/clanak/carske-dveri> (12. 4. 2024.); PAVIČIĆ-DOMIJAN, 2019; VRYZIDIS, PAPTAVROU, 2021, <http://journals.openedition.org/ceb/18457> (12. 4. 2024.); Najljepše zahvaljujemo dragoj kolegici Pavičić-Domijan na nesebičnoj pomoći i savjetima.

3 WANNER-JEANRICHARD, 2010, 7.

oko 8 cm. Riječ je o tamnocrvenom brokotelu, moguće talijanske provenijencije iz 16. stoljeća, i blijedo narančastom lampasu s *liseré*, *lancé* i *broché* potkama, moguće lyonske provenijencije iz 18. stoljeća. Sličnom je lanenom tkaninom proširena izvorna lanena podstavna tkanina te su prišivene spomenute mjedene trake.

Rezultati konzervatorsko-restauratorskih istraživanja slojeva oltarne zavjese

S obzirom na konstruktivnu složenost predmeta i prisutnost više materijala različite provenijencije, sastava, tehnologije i vremena izrade, tijekom istraživanja nastojalo ih se razlučiti i vremenski sistematizirati te, posljedično, rekonstruirati faze nastanka predmeta.

Tako su utvrđene dvije kompozicije temeljnog veza *a riporto*, o kojem će više riječi biti u idućim poglavljima, i dvije vrste lanenih tkanina koje podstavljaju zavjesu. Stoga je pretpostavljeno da su izvornom predmetu dimenzija 38,5 x 196,5 cm u donjem dijelu dodani fragmenti navedenog sličnog veza, a na rubnim dijelovima prethodno opisani fragmenti brokatela talijanske provenijencije iz 16. stoljeća i lampasa lyonske provenijencije s početka 18. stoljeća kako bi zavjesa odgovarala dimenzijama središnjih vrata određenog ikonostasa. Spomenuti natpisi u kutovima zavjese, *ΑΠΟΣΤΟΛΗ 1800* (APOSTOLI 1800) i *ΚΑΡΑΝΗ 1800* (KARANI 1800) vjerojatno upućuju na vrijeme i mjesto izvedbe obnove te hram sv. Petra i Pavla Apostola u Biovičinom Selu.⁴ Dvije zatečene kompozicije fragmenata sličnog veza *a riporto* i različitih dimenzija raporta upućuju na to da je vlasnik nekada bio u posjedu više fragmenata obiju vezenih kompozicija od kojih je mogla biti izrađena različita liturgijska oprema koja služi ukrašavaju unutrašnjosti hrama.

Brokatele je u manjim fragmentima zatečen na donjem i gornjem desnom rubu oltarne zavjese, a bio je ukrašen cvjetnim i biljnim motivima izrađenim žutom, plavom i zelenom potkom na crvenoj podlozi, koji su danas uglavnom nečitki. Riječ je o tkanini u tipu firentinskih traka koje su počeli proizvoditi kao zamjenu za skupi vez u 15. stoljeću. Trake su u 15. stoljeću često ukrašavane religijskim motivima poput prikaza Isusa, Bogorodice, Isusovog i Marijinog monograma te anđela, a od ikonografskih tema omiljene su bile Navještenje, Rođenje, Krštenje Kristovo, Uskrsnuće i Uznesenje. U tipološkoj klasifikaciji ovih traka ključnu ulogu igra polikromija u kojoj dominira crvena ili zelena boja te bijela i svijetloplava uz zlatnu. Krajem 15. i u prvoj polovici 16. stoljeća, kada su brokatele veoma popularni, često se koristi više boja, a uz spomenute religijske motive dodatno se ukrašavaju

2. Oltarna zavjesa, prednja strana, stanje nakon radova (arhiva HRZ-a, snimka: J. Kliska, 2021.)

Sanctuary curtain, front, condition after conservation (HRZ Archive, J. Kliska, 2021)

vazama s cvijećem te biljnim i životinjskim motivima. U drugoj polovici 16. stoljeća opada interes za slikarski aspekt ove vrste tkanja, češće se koriste samo dvije boje te je prisutna tendencija spram većoj stilizaciji prikazanih motiva.⁵ Središnji dio desne rubne strane i lijeva rubna strana zavjese prekrivena je fragmentima lampasa s motivom tipa čipke koji se javlja u razdoblju od 1720. do 1730. godine, odnosno između faza svilenih tkanina

4 Prema mišljenju konzervatora Marka Sinobada iz nadležnog Konzervatorskog odjela MKM u Šibeniku i episkopa Nikodima Kosovića.

5 CIATTI, 2000, 11–12; CUOGHI COSTANTINI, SILVESTRI (ur.), 2010, 147.

3. Oltarna zavjesa: a) fragmenti brokatela 16. stoljeća, prednja strana, stanje nakon radova; b) fragmenti lampasa 18. stoljeća, prednja strana stanje nakon radova (arhiva HRZ-a, snimka: J. Kliska, 2021.)
Sanctuary curtain: a) fragments of the 16th century brocatelle, front, condition after conservation; b) fragments of the 18th century lampas, front, condition after conservation (HRZ Archive, J. Kliska, 2021)

s bizarnim i naturalističkim motivima.⁶ Dekorativna kompozicija tih tkanina sastoji se od čipkastih okvira s uvijenim tracicama i sitnim lišćem unutar kojih su na jednobojnoj podlozi istkani polustilizirani i polurealistični cvjetni i lisnati motivi. Tkanine ove vrste javljaju se u razdoblju od 1725. do 1730. godine u Lyonu i Veneciji. U prilog lyonskoj provenijenciji ide složena dekorativna kompozicija, tehnika i skupocjeni materijali od kojih se tkanina sastoji, te pronađeni živi rub s dodatkom plavih i žutih *mignonette* niti u središtu, karakterističan za francusku proizvodnju.⁷

U vlasništvu Eparhije dalmatinske od iste su tkanine izrađeni još felon (194a) i orar (194b).⁸

Izvedeni konzervatorsko-restauratorski radovi

Cjeloviti konzervatorsko-restauratorski radovi izvedeni su tijekom 2020. i 2021. godine s ciljem vraćanja nekadašnjeg

izgleda oltarne zavjese u mjeri u kojoj je to moguće te zaštite zavjese od daljnjeg propadanja. Tijekom izvođenja radova primijenjene su metode koje nisu dodatno oštetile predmet, a svi zahvati i korištena sredstva su reverzibilni. Posebna je pažnja posvećena očuvanju svih povijesnih slojeva zatečenih na zavjesi, kao što su spomenuti izvorni vez *a riporto* iz prvog desetljeća 17. stoljeća i svilene rese slične datacije, metalne trake i podstava s prijelaza 18. u 19. stoljeće te vezeni natpisi s podacima o posljednjoj intervenciji. Fragmenti tkanina iz 16. i s početka 18. stoljeća, korišteni kao zamjene za nedostajuće dijelove veza, restaurirani su i pohranjeni zasebno unutar zatvorenih ploča. Zavjesa je nakon radova pohranjena u kutiju od beskišelnike ljepe, u vodoravnom položaju koji se preporučuje za povijesni tekstil te je vraćena vlasniku sa svim zatečenim neizvornim dijelovima zavjese. (sl. 2, 3a i 3b)

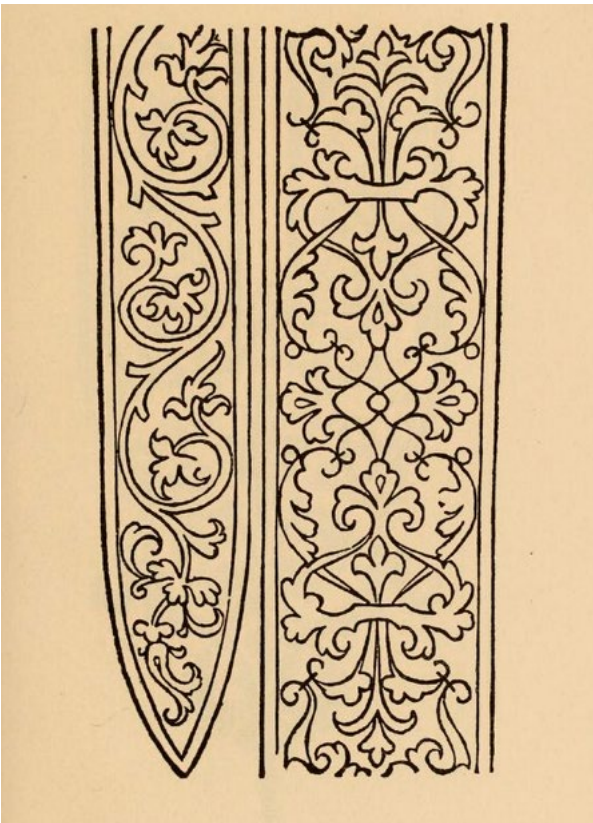
Tehnika izrade i dekorativna kompozicija oltarne zavjese

Dekorativna kompozicija oltarne zavjese sastoji se od dva stupca ispunjena stiliziranim biljnim motivima od purpurnog svilenog baršuna i žutog svilenog tafta na plavoj lanenoj podlozi spomenutom tehnikom *a riporto*, u dvije vrlo slične vezene kompozicije koja su obrađene u poglavlju o konstrukciji zavjese. Podlogu vezanim motivima u visini jedne jedinice raporta čini baršun u alternaciji s taftom. Fragmenti svilenog baršuna i tafta spojeni su svilenim koncima, a obrubljeni svilenim tracicama. Na

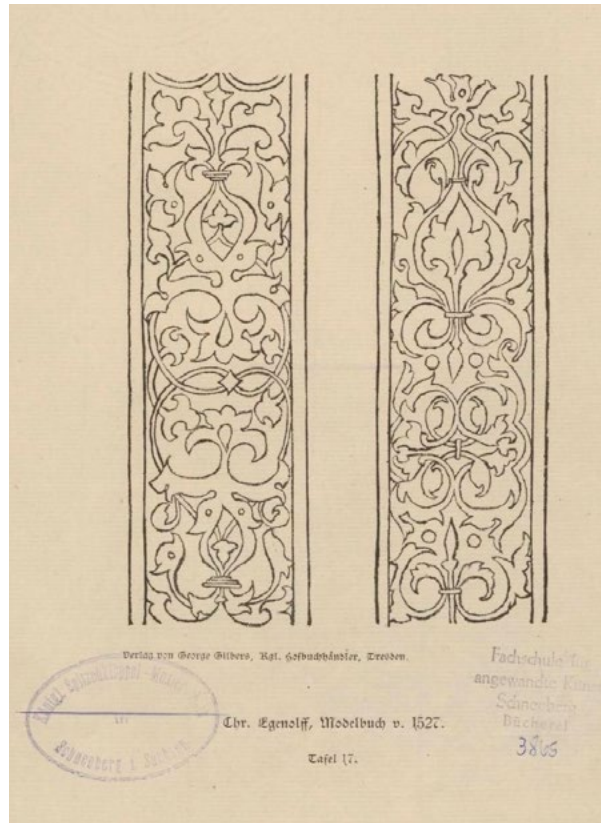
6 LECLERCQ, 2007, 142–143, 150; JOLLY, 2018, 9.

7 JOLLY, 2018, 383. *Mignonette* je dio živog ruba tkanine, sastavljen od uskih okomitih pruga čija je boja često različita od boja temeljnog dijela tkanine, a nalazi se po sredini živog ruba.

8 MIRKOVIĆ, 1982, 128, 126. Felon je zatvoreni, zvonoliki plašt prezvitera koji prekriva svu ostalu odjeću, a orar je dugačka, široka traka koju đakon nosi na lijevom ramenu. Oba predmeta su izrađena gotovo u cijelosti od spomenute svilene tkanine s motivom čipke, jedino felon ima opleće od druge tkanine. Dimenzije felona su 138 x 195 cm, a orara 336 x 13 cm.

4. *Il Burato: libro de recami di P. Alex. Paganino*, predložak za vez
Il Burato: libro de recami di P. Alex. Paganino, embroidery pattern

5. Christian Egenolff, *Modelbuch aller art Nehewercks und Sticksens: mit etlichen neuen kunstlichen vormals verhaltenen Stucken und Stahlen: als Venedigsche Stern und Gewirck*, predložak za vez
Christian Egenolff, *Modelbuch aller art Nehewercks und Sticksens: mit etlichen neuen kunstlichen vormals verhaltenen Stucken und Stahlen: als Venedigsche Stern und Gewirck*, embroidery pattern

pojednim dijelovima dodani su drugi biljni motivi od bijelog svilenog tafta koji su ukrašeni pojednostavljenom izvedbom slikanja iglom plavim i zelenim svilenim koncem. Raport motiva sastoji od dvije grane koje tvore štitasti oval, a spojene su laticastim prstenom iz kojeg izlazi buket sa središnjim, većim cvijetom tulipana te manja dva irisa sa strane. Ispod cvijeća u buketu nalazimo parove listova, moguće vinove loze, te listove akanta koji se volutasto uvijaju. Iznad središnjeg tulipana nalazi se cvijet irisa raširenih latica te stilizirani heraldički ljiljan. Štitasti se ovali s motivima na podlozi od tafta izmjenjuju sa štitastim ovalima s motivima na baršunastoj podlozi pa djeluju kao pozitiv i negativ istog motiva. Dekorativna motivika slična krčkoj zavjesi, dokumentirana je već u prvoj četvrtini 16. stoljeća u knjigama predložaka za vezenje, a karakteriziraju je okomito usmjerenje i stilizirani motivi.⁹ (sl. 4 i 5)

9 RICCI (ur.), 1909, 118, <https://archive.org/details/ilburatolibroder00paga/page/n7/mode/2up> (12. 4. 2024.); EGENOLFF, 1880, Tabla 17, <https://archive.org/details/egenloff15271880modelbuchwhz/page/n35/mode/2up?view=theater> (12. 4. 2024.).

Tehnika veza *a riporto* javlja se oko 1550. godine u Španjolskoj i Italiji. Osobito je popularna u 17. stoljeću, a njezina se upotreba nastavlja i u 18. stoljeću kada se koristila za dekoraciju odjeće, namještaja i heraldičke opreme. Često su ovakvim tkaninama vertikalnih kompozicija od baršuna i drugih materijala prekrivani stupovi oltara u crkvama, a u Italiji se takve tkanine, zbog prvotne namjene oblaganja nosača, primjerice pilastara, nazivaju *parasta*, no korištene su i kao tekstilne obloge antependija i sl.¹⁰

Krčka zavjesa pokazuje analogije s dvije *paraste* iz prve polovice 17. stoljeća iz muzeja Museo nazionale di Palazzo Venezia u Rimu¹¹ te s fragmentima dviju vezenih traka iz muzeja Museo Fortuny u Veneciji iz druge polovice 17.

10 ZUNINO, 2003/2004, 22. https://www.intemelion.it/pdf/09_10/07-vzunino.pdf (12. 4. 2024.); SILVESTRI, 2005, 107; DAVANZO POLI, 2008, 334–335.

11 PORTOGHESI, 1977, 60. Rim, Museo Nazionale del Palazzo di Venezia, dvije *paraste* kat. br. 1201009586 i 1201009587 (inv. br. PV 8883/1 i 8883/2), rimska provenijencija, prva polovica 17. stoljeća. <https://www.catalogo.beniculturali.it/detail/HistoricOrArtisticProperty/1201009586>, <https://www.catalogo.beniculturali.it/detail/HistoricOrArtisticProperty/1201009587> (12. 4. 2024.).

6. Rim, Museo nazionale del palazzo di Venezia, kat. br. 1201009586
Rome, Museo nazionale del Palazzo di Venezia, cat. no. 1201009586

7. Rim, Museo nazionale del palazzo di Venezia, kat. br. 1201009587
Rome, Museo nazionale del Palazzo di Venezia, cat. no. 1201009587

stoljeća, čija se okomita dekorativna kompozicija sastoji od kaleža na visokom podnožju iz kojeg izlaze volutasto oblikovani stilizirani listovi akanta, nar te drugo lišće i cvijeće većih dimenzija. Podlogu, izvezenim motivima u visini jedne jedinice raporta, čini baršun u alternaciji s taftom. Venecijanski su primjeri atribuirani španjolskoj proizvodnji, te su analogne dekorativne kompozicije i izvedbe rimskim oblogama.¹² (sl. 6, 7 i 8)

Prvotno se kompozicija ove dekorativne tipologije sastojala od manjeg broja motiva koji su bili stilizirani, te od jednostavnijih i elegantnijih oblika, što je vidljivo na primjeru vezene trake dekorirane motivom *a candelabra* talijanske provenijencije iz Ermitaža u Sankt Peterburgu s kraja 16. stoljeća.¹³ Kasnije se manifestiraju svojevrsni odmaci u izvedbi i odabiru motiva što se ogleda u realističnijim i raznovrsnijim cvjetnim motivima, pojavi motiva ptica i upotrebi više boja, a nerijetko se kompozicija

dinamizira vezenjem mreže po baršunastim plohamu. Ove odlike pokazuju dva panela talijanske provenijencije iz Ermitaža u Sankt Peterburgu datirana u drugu polovicu 17. stoljeća, s laboriranim i realistično prikazanim plavim, ružičastim i bijelim cvjetnim motivima, akantovim lišćem, vazama i pticama.¹⁴ (sl. 9)

Krčka oltarna zavjesa najbližije analogije pokazuje s tekstilnim dijelom antependija ormara za relikvije u kapeli del Tesoro iz katedrale sv. Justa u Trstu. (sl. 10 i 11) Dvodijelni ormar za relikvije u gornjem dijelu zatvaraju četiri vratnice, a završava prekinutim zabatom. Vanjske i unutrašnje plohe vratnica su oslikane. Ormar je dvjema policama podijeljen na tri etaže, a svaka etaža na šest niša različite visine odijeljene polukružnim lukovima. Donji dio ormara sastoji se od mramorne menze i vjerojatno zidanog stipesa prekrivenog drvenim, rezbarenim

12 DAVANZO POLI, 2008, 334–335. Venecija, Palazzo Mocenigo, fragmenti dviju vezanih traka inv. br. 120a i 120b, objavljene kao španjolska provenijencija, druga polovica 17. stoljeća.

13 DEGL'INNOCENTI, LEKOVICH (ur.), 2009, 175. Vezena traka s motivom *a candelabra* inv. br. T 2590, talijanska provenijencija, kraj 16. stoljeća.

14 PORTOGHESI, 1977, 59. Rim, Museo Nazionale del Palazzo di Venezia, *parasta* kat. br. 1201009626 (inv. br. PV 8914), rimska provenijencija, prva polovica 17. stoljeća. <https://www.catalogo.beniculturali.it/detail/HistoricOrArtisticProperty/1201009626> (12. 4. 2024.); DEGL'INNOCENTI, LEKOVICH (ur.), 2009, 254–255. Dva panela za namještaj inv. br. T 8464 i T 2583, talijanska provenijencija, druga polovica 17. stoljeća.

8. Venecija, Palazzo Mocenigo, dvije vezene trake inv. br. 120a i 120b (fotografija objavljena u: *Le collezioni della Fondazione di Venezia. I tessili Fortuny di Oriente e Occidente*, 2008., 335) Venice, Palazzo Mocenigo, two embroidered bands, inv. nos. 120a and 120b (from *Le collezioni della Fondazione di Venezia. I tessili Fortuny di Oriente e Occidente*, 2008, 335)

9. Sankt Peterburg, Državni muzej Ermitaž, tkanina za namještaj inv. br. T 8464 (fotografija objavljena u: *Lo stile dello Zar, Arte e Moda tra Italia e Russia dal XIV al XVIII secolo*, 2009., 254) St Petersburg, State Hermitage Museum, furnishing fabric, inv. no. T 8464 (from *Lo stile dello Zar, Arte e Moda tra Italia e Russia dal XIV al XVIII secolo*, 2009, 254)

i pozlaćenim antependijem kasnorenesansne motivike s rubnim hermama i akantovim lišćem, a unutar okvira oblika poleanutog ovala nalazi se tekstilna obloga izrađena od svile i konoplje te ukrašena posebnim nitima. Pripisana je tršćanskoj radionici, a prema pojednostavljenoj i rustičnijoj izvedbi dekorativnih motiva može se datirati u prvo desetljeće 17. stoljeća.¹⁵ Ormar je dao izraditi tršćanski biskup Rinaldo Scarlicchio (1621. – 1630.) za štovanje svetih relikvija tršćanske bazilike te posvetio 22. travnja 1624. godine. Analogije s krčkom zavjesom vidljive su u tipologiji motiva te posebice u oblikovanju laticastih prstenova iz kojih izlaze stilizirani listovi akanta i bočni cvjetovi irisa, dok su središnje cvjetne čaške različito oblikovane. Ovaj je antependij izrađen iz tri okomita fragmenta tkanine pa je pretpostavka da je i u ovom slučaju tkanina služila za oblaganje pilastara. S obzirom na izrazitu analogiju, vez krčke oltarne zavjese može se

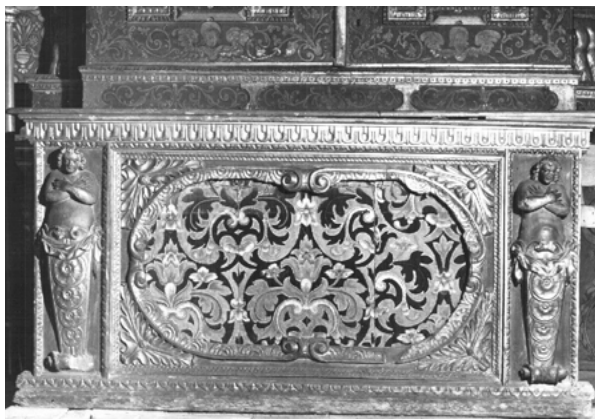
također datirati u prvo desetljeće 17. stoljeća te pripisati talijanskoj radionici.¹⁶

Moguće je da je vez venecijanske ili venetske provenijencije, odnosno općenitije, iz sjeveroistočne Italije, s obzirom na to da je od 1420. godine ingerenciju nad dalmatinskom pravoslavnom crkvom imao arhiepiskop filadelfijski sa sjedištem u Veneciji, iz koje je do druge polovice 18. stoljeća pristizao gotovo sav tekstilni materijal za izradu liturgijskog ruha i opreme Srpske pravoslavne Crkve u Hrvatskoj.¹⁷

15 <http://www.ipac.regione.fvg.it/asp/ViewProspIntermedia.aspx?idScheda=35446&tsk=T&tp=vRSESirbe&idAmb=120&idsttem=2&selTsk=T&matTec=seta&datazione=XVII&searchOn=0&order=0&S TART=1> (12. 4. 2024.)

16 Trst, katedrala sv. Justa, kapela del Tesoro, tekstilna obloga antependija ormara za relikvije, tršćanska ili venecijanska provenijencija, kraj 16. ili prijelaz 16. u 17. stoljeće, <https://catalogo.beniculturali.it/detail/HistoricOrArtisticProperty/0600006279-2> (12. 4. 2024.).

17 Prema navodu episkopa Nikodima Kosovića te provedenoj evidenciji stanja predmeta Zbirke tekstita i Zbirke metala Eparhije dalmatinske 2021. godine, tijekom koje je utvrđeno da je većina predmeta 17. i 18. stoljeća venecijanske, venetske, odnosno talijanske provenijencije.

10. Trst, katedrala sv. Justa, kapela del Tesoro, tekstilna obloga antependija ormara za relikvije (id. br.: SBAAAAS TS 00017681, arhiva Soprintendenza archeologica e per i beni ambientali architettonici artistici e storici del Friuli Venezia Giulia, snimka: nepoznat autor, 1975.) <https://catalogo.beniculturali.it/detail/HistoricOrArtisticProperty/0600006279-2#lg=1&slide=0> (12. 4. 2024.) Trieste, Cathedral of St Justus, Cappella del Tesoro, textile cover of the antependium of the relic cabinet (<https://catalogo.beniculturali.it/detail/HistoricOrArtisticProperty/0600006279-2#lg=1&slide=0>)

11. Trst, katedrala sv. Justa, kapela del Tesoro, tekstilna obloga antependija ormara za relikvije (arhiva HRZ-a, snimka: E. Šurina, 2024.) Trieste, Cathedral of St Justus, Cappella del Tesoro, textile cover of the antependium of the relic cabinet (HRZ Archive, E. Šurina, 2024)

12. Tijek izrade veza *a riporto* (arhiva HRZ-a, izrada: S. Lucić Vujičić, 2021.) Making *a riporto* embroidery (HRZ Archive, S. Lucić Vujičić, 2021)

Tehnika vezenja *a riporto*

Vezilačku tehniku, tzv. *ricamo a riporto*, karakterizira brza i ekonomična izrada ostacima vrijednih svilenih tkanina različite strukture.¹⁸

Davanzo Poli (2008.) opisuje tehniku *ricamo a riporto* na primjeru dvaju spomenutih fragmenata iz Palazzo Mocenigo u Veneciji: „(...) na sirovom konopljinom platnu su postavljeni, prema određenom grafičkom predlošku,

ostaci rezanog baršuna i lamiranog tafta rubno spojeni dugačkim i rijetkim bodovima koji su zatim skriveni uzicom. Motivi su dodatno naglašeni vezom plavim, bijelim i zelenim nitima bodom lozice i zarubljeni uzicom“, a u rječniku na kraju iste publikacije je vez *a riporto* ili *ad applicazione* definiran kao izrezivanje tekstilnih elemenata različitih izvora i spajanje tako dobivenih elemenata na novoj tekstilnoj podlozi.¹⁹

18 SILVESTRI, 2005, 106.

19 DAVANZO POLI, 2008, 334, 448.

Zunino (2003./2004.) u svojem istraživanju iste teme daje još detaljniji opis tehnike te naglašava: „(...) vez *a riporto* nije uzimanje vezenih elemenata sa starijih podloga nego stvarno apliciranje pojedinačnih tekstilnih komponenti na tekstilnu podlogu (...).“ Struktura veza izvedena je priljubljenim fragmentima tkanina, najčešće satena, lamiranog tafta i rezanog jednobojnog baršuna, u nijansama žute, plave, zelene, bijele i grimizne, na čijim su rubovima/spojevima prišivene obojene uzice koje će zaštititi podlogu kompozicije, te u isto vrijeme, stvoriti reljef koji tkanina nema na plošnoj podlozi, podijeliti uniformnost dizajna i odvojiti vez od podloge.²⁰

Uobičajeno se, dakle, najprije izrađivao grafički predložak željene dekoracije prema kojemu su na podlogu od lanenog platna bili postavljeni fragmenti barem dviju vrsta tkanina. Rubovi fragmenata korištenih tkanina prekrivali su se i učvršćivali debljim uzicama ili metalnim nitima, odnosno trakicama tkanina. Ovako stvorena dekorativna podloga dodatno je mogla biti ukrašena posebnim aplikacijama, odnosno fragmentima tkanina zalijepljenih na papir i zarubljenih različitim uzicama. Na kraju su određena mjesta prema raportu dekoracije ukrašena vezom raznobojnim svilenim nitima. Tako izrađen vez često je bio uokviren uskim trakama bijelih tkanina s papirom i također zarubljen uzicama.

Potrebno je napomenuti da se u različitim izvorima tehnika vezenja *a riporto* različito naziva. Autori poput de Saint-Aubina te Cougard-Frumana i Frumana nazivaju ovu tehniku *rapport* prema francuskoj riječi *rappor*ter koja, između ostalog, znači spojiti, ponovno uzeti i upotrijebiti.²¹ Talijanski autori Silvestri, Davanzo Poli i Zunino pri opisivanju ove tehnike koriste izraz *a riporto* što također označava vratiti, ponovno upotrijebiti.²²

Međutim, mnogi autori ovu tehniku nazivaju i apliciranjem, što unosi zabunu u prepoznavanje tehnike, pa bi taj naziv trebalo izbjegavati. Manji vezeni element može se aplicirati na bilo koju podlogu, kao što je to u slučaju prišivanja vezenog prikaza sveca na liturgijsku odjeću te grba na, primjerice, odjevni predmet ili zastavu. Tehnika veza *a riporto* počinje izradom dekorativne podloge od ostataka skupocjenih tkanina, što ju razlikuje od tehnike apliciranja jednog ili više vezenih elemenata manjih dimenzija na gotovu podlogu - tkaninu od koje je izrađen tekstilni predmet. Navedene talijanske autorice tehniku vezenja *a riporto* definiraju u cijelosti, od izrade nacrtu, nastanka

13. Kistanje, manastir Krka, oltarna zavjesa, detalj prednje strane veza *a riporto* (arhiva HRZ-a, snimka: J. Kliska, 2021.)
Kistanje, Krka monastery, Sanctuary curtain, detail of the front of the *a riporto* embroidery (HRZ Archive, J. Kliska, 2021)

dekorativne podloge prišivanjem ostataka skupocjenih svilenih tkanina na lanenu ili konopljinu tkaninu, ukrašavanja podloge prišivanjem dodatnih motiva i debljih pozlaćenih uzica, zaštite rubova svih motiva pozlaćenim svilenim uzicama, trakicama svilene tkanine i drugim tehnikama.

Na krčkoj oltarnoj zavjesi podloga za izradu veza je petrolej plavo laneno platno na koje su, prema određenom nacrtu, prišiveni iskrojani komadi tamnocrvenog baršuna i žutog lamiranog tafta. (sl. 12) Spojevi fragmenata ovih dviju tkanina ojačani su šivanjem žutim svilenim koncem od dva sustava niti u S-uvoju, a nakon toga prekriveni trakicama bijelog lamiranog tafta podlijepljenog papirom, koje su prišivene za podlogu purpurnim svilenim koncem od dva sustava niti u S-uvoju. Na temeljnu dekorativnu shemu dodane su aplikacije od bijelog lamiranog tafta koje su lijepljene i prišivene za podlogu, a njihove rubove redovito skrivaju plavkaste pozlaćene uzice. (sl. 13) Zelenkaste pozlaćene uzice prišivene su na rubovima stapki cvjetova i pupova te na prstenu oko središnjeg buketa. Par pozlaćenih plavkastih uzica prišiven je za podlogu plavim svilenim koncem od dva sustava niti u blagom S-uvoju. Na sličan su način prišivene pozlaćene zelenkaste uzice, ali zelenim svilenim koncem od dva sustava niti u S-uvoju. Završno je na određenim mjestima izrađen vez svilenim nitima pojednostavljenom tehnikom „slikanje iglom“, pri čemu je korišten ravni razdjelni bod svilenim nitima od dva sustava niti u blagom S-uvoju. Reljefnost veza dodatno je naglašena prišivanjem dviju vrsta pozlaćenih *frisé* uzica na mjesta listnih žila. Deblja *frisé* uzica je na vezu velikog raporta, a tanja *frisé* uzica na vezu malog raporta. Izrađene su na način da se oko debele srži od brojnih pamučnih niti prvo ovijena lamela u Z-uvoju. Deblju *frisé* uzicu završno ovijena (S) deblja konopljinu nit (dva sustava u S-uvoju) ovijena svilenim nitima. Tanju *frisé* uzicu završno ovijena (S) svilena

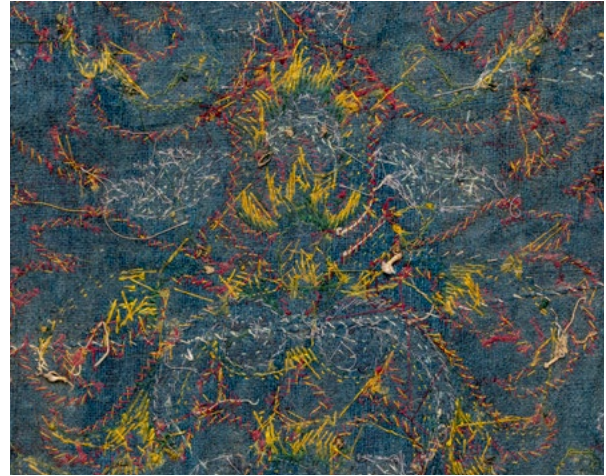
20 ZUNINO, 2003/2004, 211, 213, https://www.intemelion.it/pdf/09_10/07-vzunino.pdf (12. 4. 2024.).

21 DE SAINT-AUBIN, 1983, 70, 76, 104; COUGARD-FRUMAN, FRUMAN, 2010, 291. Autori za ovu vrstu veza koriste termin *broderie en taillure (d'application, de rapport, entretaille)*.

22 ZUNINO, 2003/2004, 211–215; SILVESTRI, 2005, 106–107; DAVANZO POLI, 2008, 334–335, https://www.intemelion.it/pdf/09_10/07-vzunino.pdf (12. 4. 2024.).

14. Oltarna zavjesa, detalj stražnje strane veza *a riporto* (arhiva HRZ-a, snimka: J. Kliska, 2021.)
Sanctuary curtain, detail of the back of the embroidery (HRZ Archive, J. Kliska, 2021)

15. Oltarna zavjesa, pozlaćene plavkaste uzice, svileni konci različitih nijansi plave boje u tehnici „slikanje iglom“ (arhiva HRZ-a, snimka: S. Lucić Vujičić, 2020.)
Sanctuary curtain, gilded bluish cords, silk threads of various shades of blue in the 'needle painting' technique (HRZ Archive, S. Lucić Vujičić, 2020)

nit (dva sustava u S-uvoju). Za podlogu su prišivene bjelkastim svilenim koncem od dva sustava niti u S-uvoju. (sl. 14) Nakon završetka izrade, vez je na stražnjoj strani premazan škrobnim ljepljivom, čime je izravnat i učvršćen. (sl. 15) Ovako izrađen vez uokviren je uskim i ravnim fragmentima bijelog lamiranog tafta na papiru s plavkastim pozlaćenim uzicama na vanjskom rubu. Prilikom izrade veza korišten je kvalitetan papir, svileni baršun i taftovi s pozlaćenim i posrebrenim lamelama, svileni i laneni konci, pozlaćene uzice u dvjema bojama, dvije vrste *frisé* uzica i laneno platno u podlozi. Vez na krčkoj oltarnoj zavjesi patiniran je i vrlo oštećen, no i danas se uočava njegova profinjena jednostavnost i ljepota.

Konstrukcija oltarne zavjese

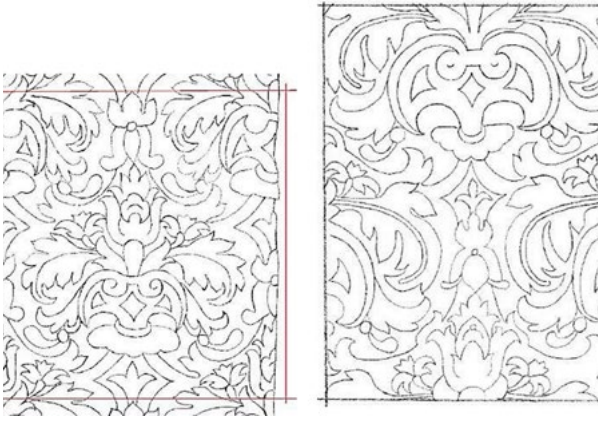
Na zavjesi su zatečene dvije vrlo slične vezene kompozicije. Jedna kompozicija je većeg raporta očuvanog samo djelomično u četiri fragmenta. Računalnim slaganjem fragmenata te praćenjem tragova rezanja i šivenja utvrđeno je kako je jedan veći fragment ove kompozicije u prošlosti razrezan na manje dijelove. Nakon simetričnog slaganja dijelova kompozicije može se pretpostaviti da je veliki raport nekada bio visine 51,5 cm i širine od najmanje 39 cm. Vezena kompozicija manjeg raporta ima dimenzije 35 x 38,5 cm. (sl. 16) Okvir kompozicije velikog raporta je širine 2,2 cm, a kompozicije malog raporta oko 1,6 cm. Zeleni konac veza na velikom je raportu maslinastozelene, a na malom raportu tamnozeleno boje. Uzice koje naglašavaju žile listova, na velikom su raportu deblje od onih na malom raportu, a različito su i predene.

Temeljno vezeno polje zavjese sastoji se od 13 fragmenata vezenih tehnikom *a riporto* različitih dimenzija. Pet fragmenata vezenih motiva većeg raporta ima dimenzije

(s lijeva nadesno) 7 x 26, 15,5 x 38,5, 17,5 x 39 i 8,5 x 27 cm. Osam fragmenata vezenih motiva manjeg raporta ima dimenzije (od gore prema dolje) 6 x 38, 71 x 37,5, 101 x 38 i 15 x 37,5 cm na lijevoj polovici te 40 x 38, 51 x 38, 51 x 38 i 48,5 x 38,5 cm na desnoj polovici zavjese. Podloga vezu je petrolej plavo laneno platno krojeno iz 14 dijelova dviju vrsta tkanina. Tkanina rjeđe strukture podlaže fragmente velikog raporta veza. Dimenzije osam dijelova te tkanine (s lijeva na desno) su 8 x 14,5; 8 x 13; 17 x 25,5; 16,5 x 13; 15 x 25,5; 14 x 13; 7,5 x 13 i 7 x 14 cm. Tkanina gušće strukture podlaže fragmente malog raporta veza. Dimenzije šest dijelova te tkanine (od gore prema dolje) su 38 x 52,5 – 55,5; 38 x 71 – 72,5 i 38,5 x 64,5 – 65 na lijevoj polovici te 38 x 60,5 – 63; 37,5 – 38 x 70 – 71,5 i 37,5 – 38 x 58,5 – 59,5 na desnoj polovici zavjese. (sl. 17)

Zaključak

Oltarna zavjesa iz manastira Krka u Kistanju u vlasništvu Eparhije dalmatinske ukrašena je dvjema vrstama specifične i u dosadašnjoj literaturi rijetko obrađivane tehnike vezenja, tzv. *a riporto*. Krčka oltarna zavjesa najbližije analogije pokazuje s tekstilnim dijelom antependija iz prvog desetljeća 17. stoljeća ormara za relikvije u kapeli del Tesoro u katedrali sv. Justa u Trstu. Antependij se sastoji od drvenog, rezbarenog i pozlaćenog okvira kasno-renesansne tipologije u čijem središtu je tekstilna obloga izrađena od tri vezena fragmenta pripisana tršćanskoj radionici. Biskup Rinaldo Scarlicchio dao je izraditi ormar za relikvije s navedenim antependijem te ga je posvetio 1624. godine. Važno je napomenuti da je tekstilna obloga tršćanskog antependija sastavljena od tri fragmenta koji su prethodno, vjerojatno bili u funkciji *paraste*. S obzirom

16. Oltarna zavjesa, vez malog i očuvani dio veza velikog raporta (arhiva HRZ-a, izradila: S. Lucić Vujičić, 2021.)
Sanctuary curtain, embroidery of the small and preserved part the embroidery with a large pattern (HRZ Archive, S. Lucić Vujičić, 2021)

na izrazitu analogiju, vez krčke oltarne zavjese može se također datirati u prvo desetljeće 17. stoljeća te pripisati talijanskoj radionici. U prilog atribuciji ide podatak da je od 1420. godine ingerenciju nad dalmatinskom pravoslavnom crkvom imao arhiepiskop filadelfijski sa sjedištem u Veneciji, iz koje je do druge polovice 18. stoljeća pristizao gotovo sav tekstilni materijal za izradu liturgijskog ruha i opreme Srpske pravoslavne Crkve u Hrvatskoj.

Vež oltarne zavjese detaljno je analiziran tijekom konzervatorsko-restauratorskih istraživanja te određen kao vez *a riporto*, prema definicijama talijanskih autorica koje tu tehniku definiraju u cijelosti, počevši od izrade nacрта, nastanka dekorativne podloge prišivanjem ostataka skupocjenih svilenih tkanina na lanenu ili konopljinu tkaninu, ukrašavanja podloge prišivanjem dodatnih motiva i debljih pozlaćenih uzica te zaštite rubova svih motiva pozlaćenim svilenim uzicama, trakicama svilene tkanine i sl. Krčka oltarna zavjesa vrlo je rijedak primjer tehnike veženja *a riporto* na našem području, ima veliku povijesnu i umjetničku vrijednost za baštinu Srpske pravoslavne Crkve u Hrvatskoj te će vjerojatno biti izložena u budućem eparhijskom muzeju. ■

Literatura

- CIATTI MARCO, I bordi figurati, u: *I tessuti della fede. Bordi figurati del XV e XVI secolo dalle collezioni del Museo del Tessuto di Prato*, Prato, 2000.
- COUGARD-FRUMAN JOSIANE, DANIEL FRUMAN, *Le Trésor brodé de la cathédrale du Puy-en-Velay: Chefs-d'oeuvre de la collection Cougard-Fruman*, 2010., 291
- CUOGHI COSTANTINI MARTA, SILVESTRI IOLANDA (ur.), *La collezione Gandini, Tessuti del Medioevo e del Rinascimento*, Bologna, 2010., 147
- DAVANZO POLI DORETTA, *Le collezioni della Fondazione di Venezia. I tessuti Fortuny di Oriente e Occidente*, Torino, 2008.

17. Oltarna zavjesa, temeljna dekoracija prije spajanja dijelova predmeta u cjelinu (arhiva HRZ-a, snimka: J. Kliska, 2021.)
Sanctuary curtain, basic decoration before connecting different parts of the curtain (HRZ Archive, J. Kliska, 2021)

DE SAINT-AUBIN CHARLES GERMAIN, *Art of the embroiderer, by Charles Germain de Saint-Aubin, Designer to the King, 1770.*, Boston, London, 1983.

DEGL'INNOCENTI DANIELA, LEKOVICH TATIANA (ur.), *Lo stile dello Zar, Arte e Moda tra Italia e Russia dal XIV al XVIII secolo*, Milano, 2009.

EGENOLFF CHRISTIAN, *Modelbuch aller art Nehewercks und Stickens: mit etlichen neuen kunstlichen vormals verhaltenen Stucken und Stahlen: als Venedigsche Stern und Gewirck*, Frankfurt a. M./Dresden, 1880., tabla 17

JOLLY ANNA, *Seidengewebe des 18. Jahrhunderts III. Spitzenmuster*, Riggisberg, 2018.

LECLERCQ JEAN-PAUL, From Threads to Pattern Composition, Technique and Aesthetics, u: *Riggisberger Berichte, A Taste for the Exotic: Foreign Influences on Early Eighteenth-Century Silk Designs*, Riggisberg, 14 (2007.), 139-154

MIRKOVIĆ LAZAR, *Pravoslavna liturgika*, Beograd, 1982.

PAVIČIĆ-DOMIJAN LUKRECIJA, Pravoslavno liturgijsko ruho i oprema, u: *Vježbe suodlučivanja 3, Savjetovanje o povijesnom tekstu*, Ludbreg, 2019.

PORTOGHESI LUCIA, *Antichi tessuti Italiani dalle Collezioni del Museo di Palazzo Venezia*, katalog, Rim, 1977.

RICCI ELISA (ur.), Il Burato: libro de recami di P. Alex Paganino, 3, u: *Libri antichi di modelli riprodotti a fac-simile, Serie 1.a: Merletti e Ricami*, Bergamo, 1909., 118

Izvori

HRZ, Prirodoslovni laboratorij, Margareta Klofutar, Domagoj Mudronja, *Laboratorijsko izvješće* br. 141/2020.

HRZ, Prirodoslovni laboratorij, Margareta Klofutar, Domagoj Mudronja, *Laboratorijsko izvješće* br. 45/2021.

SILVESTRI IOLANDA (ur.), Seta, oro e argento: lussuose vesti e magnifici apparati dal Rinascimento all'Impero, u: *Il filo della storia. Tessuti antichi in Emilia-Romagna*, ur. Marta Cuoghi Costantini, Bologna, 2005., 97–115

VRYZIDIS NIKOLAOS, PAPASTAVROU ELENA, Notes on the Sanctuary Curtain: Symbolisms and Iconographies in the Greek Church, u: *Cahiers balkaniques, L'évolution de la broderie de tradition byzantine en Méditerranée orientale et dans le monde slave (1200-1800)*, 48, 2021.

WANNER-JEANRICHARD ANNE, *Plattstich, Flachstich, Spann- stich, Klosterstich*, St. Gallen, 2010.

ZUNINO VALENTINA, Sacre effigi, *Intemelion*, 9–10, Ventimiglia, 2003./2004., 205–223

HRZ, Sandra Lucić Vujičić, *Izveštaj o konzervatorsko-restauratorskim radovima na oltarnoj zavjesi iz manastira Krka*, Zagreb, 2022.

Summary

Sandra Lucić Vujičić, Marta Budicin Munišević

A RIPORTO EMBROIDERY TECHNIQUE ON THE SANCTUARY CURTAIN FROM THE KRKA MONASTERY

The sanctuary curtain from the Krka monastery in Kistanje, property of the Diocese of Dalmatia, is a rare example of a preserved silk curtain, a catapetasma, used to cover the royal doors of the iconostasis. It was previously dated to the year 1800, when the last significant historical intervention was carried out, as we can see from the embroidered inscriptions: АПОСТОЛИ 1800 and КАРАНИ 1800. It is not known in which part of the Krka monastery the sanctuary curtain was stored. After a complete conservation and restoration project, on the basis of the instructions of the current Bishop Nikodim, the sanctuary curtain was moved to Šibenik, the seat of the Diocese of Dalmatia. It is stored in the Bishop's House and, as one of the more valuable items of the diocesan textile collection and the entire art heritage of the Serbian Orthodox Church in Croatia, it will probably be exhibited in the future diocesan museum. The original decoration of the sanctuary curtain consists of two similar floral/vegetal compositions made using the *a riporto* embroidery technique with high-quality silk fabrics, paper, gilded and frisé cords, and multi-coloured silk threads. Based on the composition of the embroidered elements and technique, this is the first time that a distinction has been made between the original parts of the sanctuary curtain, from the first decade of the 17th century, and the parts that

were added during the last intervention, in 1800. At that time, fragments of silk fabrics from the 16th and 18th centuries and two types of decorative brass strips were sewn onto the curtain as structural and decorative parts to enlarge it, cover the outer edges, replace the missing parts of the original fabrics and make the central element of the cross. Methods used on the curtain during conservation and restoration in 2020 and 2021 did not cause further damage, and all the interventions and materials that were used are reversible. Special attention was paid to the preservation of all historical layers found on the sanctuary curtain, such as the aforementioned original *a riporto* embroidery from the first decade of the 17th century and silk tassels of a similar date, as well as brass strips and lining from the turn of the 19th century. The embroidered inscriptions made by the author of the last intervention were preserved as a document of one of the more important changes that the curtain has gone through. Fabric fragments from the 16th and early 18th centuries were restored and stored separately inside closed panels and returned to the owner.

KEYWORDS: sanctuary curtain, catapetasma, *a riporto* embroidery, needle painting, Orthodox diocese of Dalmatia, Krka monastery, Kistanje, textile conservation